

## СЕКЦІЯ 5 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

### МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДВАЛИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ РОЗБУДОВИ ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ДЕРЖАВИ

### BASICS OF THE ECONOMIC RECOVERY OF THE POST-CONFLICT STATE IN INTERNATIONAL LAW

Розбудова економіки постконфліктної держави має велике значення для загального процесу розбудови миру завдяки своєму місцю в житті людей. Міжнародне право не встановлює чітких договірних меж процесу розбудови миру (разом із економічною складовою) через наявність великого спектру практик різного характеру, які мають значні політичні елементи та індивідуальну специфіку правового змісту. Проте міжнародне право регулює цю сферу опосередковано – через загальні основи міжнародного права, що можуть бути деталізовані в мирних угодах. Стаття присвячена розгляду ключового для правового регулювання економічної розбудови принципу свободи вибору моделі економічної розбудови постконфліктної держави, який випливає з Хартії економічних прав та обов'язків держав та Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН. Свобода вибору моделі економічної розбудови, яка є проявом принципу невтручання у внутрішні справи держави, має свої межі, що встановлюються нормами *jus cogens*, зокрема, щодо заборони дискримінації. Автор також акцентує увагу на соціальних та економічних правах, які у сфері економічної розбудови постконфліктної держави втілюються в обов'язок держави вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для забезпечення поступового повного здійснення визнаних соціальних та економічних прав людини усіма належними способами, причому він може конкретизуватись у мирній угоді та інших актах постконфліктної держави. У свою чергу, з погляду міжнародного права міжнародне співтовариство не зобов'язано надавати допомогу в економічній розбудові постконфліктної держави, але у випадку наявності такої допомоги має дотримуватись міжнародних норм, зокрема, щодо реалізації економічних та соціальних прав людини. Бездіяльність ООН та конкретних держав щодо економічної розбудови може бути визнана такою, що протирічить міжнародному праву, у випадку становлення загрози міжнародному миру та безпеці або ж порушення зобов'язань, взятих на себе шляхом укладення міжнародного договору з постконфліктною державою.

**Ключові слова:** розбудова миру; економічне відновлення; свобода вибору моделі економічної розбудови; постконфліктна держава.

*Economic recovery of a postconflict state is of great importance for the overall process of peacebuilding through its place in people's lives. International law does not establish clear treaty mechanisms for the process of peacebuilding (along with economic recovery), but it provides a wide range of practices of different nature, which have both a complex political composition and individual nature of the legal content. However, international law regulate this area in indirect way – through the general foundations of international law, possibly detailed in peace agreements. An article aimed to research the legal regulation of economic recovery and key component of it – the principle of freedom to choose a model of economic recovery of a postconflict state, which derives from the UN Charter of economic rights and obligations of states, and UN Declaration of Principles of International Law on Public Relations and Cooperation. The freedom to choose the model of economic recovery, which is a manifestation of the principle of non-interference in the internal affairs of the state, has its limit established by the rules of *jus cogens*, inter alia, a prohibition of discrimination. The author also focuses on social and economic rights, which in the field of economic recovery of a post-conflict state are defined through the obligation of a state to act as much as possible within available resources to ensure the gradual full execution of acknowledged social and economic human rights in all proposed ways, that may have detailed through inclusion into the peace treaty or other act of the post-conflict state. From another hand, from the point of view of international law the international community is not obliged to provide assistance to the economic recovery of a postconflict state, but in the case of such assistance has place it must comply with certain international norms, in particular regarding the implementation of economic and social human rights. The inaction of the United Nations and states towards economic recovery may be recognized as contrary to international law in the case of a threat to international peace and security or a breach of obligations undertaken by concluding an international treaty with a post-conflict state.*

**Key words:** peace building; economic recovery; freedom to choose the model of economic development; postconflict state.

УДК 341.383

DOI <https://doi.org/10.32843/juridica/2020.1.6>

Любашенко В.І.,

кандидат юридичних наук, юрист  
ГО «Десяте квітня»

**Постановка проблеми.** Значення економічної розбудови до або після конфлікту впливає з наявної світової практики. Економічні проблеми дуже тісно пов'язані з сучас-

ними конфліктами: як зазначає Пол Коллер, ризик громадянської війни систематично пов'язується з деякими економічними чинниками, такими як залежність від експорту пер-

винних товарів та низький національний дохід [9, р. 2]. З іншого боку, розбудова економіки має велике значення для загального процесу розбудови миру завдяки своєму місцю в житті людей. Незважаючи на існування різних практик економічного відновлення, Колл та Кузенс зазначають, що мало відомо про те, які міжнародні зусилля працюють, а які ні, та як адаптувати міжнародні реакції до контекстів на різних рівнях розбудови миру [8, р. 1-21]. Взагалі економічна реконструкція є недостатньо вивченою темою, що має широкі можливості для досліджень.

Економічна розбудова постконфліктних країн є предметом обговорень теоретичних та, що ще важливіше практичних досліджень, але, як не дивно, наукових досліджень щодо її правової бази не так багато. Міжнародне право як галузь міждержавної координації не пропонує універсального договору з цього питання. Але такий стан речей слід розуміти як прояв недостатньої розвідки, а не відсутність юридичних аспектів дослідження: слідуючи словам сера Герша Лаутерпахта, відсутність прямого правового регулювання конкретного питання є результатом рішучості або, у всякому разі, поступливості громади з точки зору того, що в конкретному випадку потреби суспільства та справа справедливості найкраще забезпечуються свободою від втручання [12, р. 400]. Більше того, основні принципи міжнародного права становлять обов'язкову основу, зокрема, і діяльності з розбудови миру. Це пояснює актуальність обраної для дослідження теми.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Деякі закономірності правового регулювання економічної розбудови були досліджені: Джаячандран і Кремер у своїх дослідженнях дійшли висновку, що борг, узятий державою, який був оголошений на міжнародному рівні таким, що порушує певні основні стандарти, не підлягає судовому захисту на міжнародному рівні [11]; Дам-де Йонг займався питаннями формування мирних процесів у рамках міжнародно-правової бази управління природними ресурсами [10]. Загалом процес розбудови миру, разом із економічною складовою, досліджувалися Д. Б. Субеді [15], Дж. Шелбі [13], К. Станом [14], та Дж. П. Ледераком [1]. Проте зі впевненістю можна стверджувати, що наразі бракує загального дослідження міжнародного права щодо економічної розбудови постконфліктних держав.

**Постановка завдання.** Метою статті є окреслення сфери і змісту міжнародно-правового регулювання економічної розбудови постконфліктних держав.

**Виклад основного матеріалу.** Постконфліктна розбудова економіки найпростішими словами – це відбудова соціально-економіч-

них рамок певного суспільства [16]. Загально-визнано, що постконфліктне відновлення економіки є частиною більш широкого процесу розбудови миру, і воно має зв'язки з іншими моделями розбудови, такими як перехідне правосуддя або підвищення безпеки. Розбудова миру була визначена в Порядку денному задля миру колишнім генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй Бутросом Бутрос-Галі як заходи щодо виявлення та підтримки структур, які прагнуть зосереджувати та зміцнювати мир, з метою уникнення повторного конфлікту [6, para 21]. З цього часу Порядок денний задля миру є найвидатнішим міжнародним документом у галузі розбудови миру. Цікаво, що на додаток до декларативних фраз, на кшталт, «сприяти стійкому економічному та соціальному розвитку задля більшого процвітання», документ не висвітлює детально розбудову економіки, хоч і є деталізацією практики ліберального характеру.

Сучасний підхід до економічного виміру розбудови миру формулює рамки в термінах «мінімалізму», у яких розбудова та розвиток обчислюються виходячи виключно з макроекономічних показників [15, р. 315]. Розбудова миру (в цілому як концепція) критикується багатьма не через неясні або несправедливі показники, які можна знайти в моделях моніторингу або контролю, а загалом, оскільки вона є справді неоліберальним порядком денним з акцентом на демократію, громадянські та політичні права, і відкритий ринок [13, р. 65]. Звісно ж, критики підійшли до неоліберального економічного виміру так само.

Насамперед міжнародне право не встановлює чітких договірних меж процесу розбудови миру (разом із економічною розбудовою) через наявність великого спектру практик різного характеру, які мають значні політичні складові та індивідуальну специфіку правового змісту. Наявна критика вчених, що згадувалася вище, стосується саме цих політичних елементів, які найменшим чином зачіпають правове оформлення процесу розбудови миру, яке базується на основах міжнародного права та жваво розвивається у деяких напрямках. Саме таким станом світової практики розбудови миру можна пояснити відсутність теоретичних наукових розвідок з цієї тематики в царині міжнародного права; більше того, через відсутність єдиного кодифікованого міжнародно-правового акту наявні різні підходи до розуміння конкретних елементів розбудови миру. Незважаючи на це в розумінні правового регулювання розбудови миру деякі автори навіть постулюють існування міжнародного права післявоєнного періоду, об'єднуючи норми в галузь *jus post bellum* [14]. Крім того, правове регулювання сфери економічної розбудови безумовно пов'язане з концепцією

сталого розвитку та її цілями, зокрема, з цілями «відсутність бідності» та «нульовий голод». Проте всі ці доробки не містять конкретики у питанні правового регулювання економічної розбудови постконфліктних держав.

**Принцип свободи вибору моделі економічної розбудови.** З розуміння відсутності обов'язковості чітких моделей постконфліктної розбудови миру впливає перший і базовий принцип розбудови миру, який має пряму дію у сфері економічної розбудови – принцип свободи вибору моделі економічної розбудови постконфліктної держави. Цією свободою володіють держави як головний суб'єкт міжнародного права, які мають необмежений вибір у питанні свого економічного розвитку. «Кожна держава має суверенне і невідчужуване право вибирати свою економічну систему, а також свою політичну і культурну систему у відповідності до волі свого народу, без втручання або застосування сили чи загрози ззовні у будь-якому вигляді» [5] - виголошує стаття 1 Хартії економічних прав та обов'язків держав, причому саме формулювання запозичене з тексту Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН. Зрозуміло, що не існує будь-яких перегород (ані в цьому акті, ані в інших) для застосування цього припису у випадку постконфліктної розбудови.

Свобода вибору моделі економічної розбудови розуміється як свобода вибору типу загального (державного) економічного розвитку (вільний ринок, планова економічна система або поєднання означених типів) та свободу у виборі конкретних економічних стимулів або ж дій (приватизація державних підприємств, створення умов для залучення іноземних інвестицій тощо). Окремо варто наголосити, що системи економічного управління, що існують в авторитарних та тоталітарних державах (системи закритого типу – на кшталт, економічної системи КНР), не заборонені сучасним міжнародним правом за умови дотримання імперативних норм міжнародного права, а отже, можуть бути обрані як економічні системи розвитку постконфліктної держави, хоча в сучасній практиці таких прикладів нема.

Свобода вибору моделі економічної розбудови, яка є проявом принципу невтручання у внутрішні справи держави, має свої межі. Насамперед такі межі встановлюються нормами *ius cogens*. Щодо економічної сфери головною межею є заборона дискримінації, яка наявна в інших галузях та інститутах міжнародного права. Частина 2 статті 2 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації встановлює: «Держави-учасниці повинні вживати, коли обставини цього вимагають, спеціальних і конкретних заходів у соціальній, економічній, культурній та інших галузях з метою

забезпечення потрібного розвитку і захисту деяких расових груп чи осіб, що до них належать, з тим, щоб гарантувати їм повне і рівне використання прав людини та основних свобод. Такі заходи ні в якому разі не повинні в результаті привести до збереження нерівних чи особливих прав для різних расових груп після досягнення тих цілей, заради яких вони були запроваджені» [3]. Дещо конкретизує заборону дискримінації в економічній сфері стаття 5 вищезгаданої Конвенції.

**Економічні та соціальні права людини.** Наявність соціальних та економічних прав людини в Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації відображає загальну тенденцію досліджень щодо пошуку найкращої моделі постконфліктної розбудови миру. Зокрема, Аманда Кахіл-Ріплі акцентує увагу на економічних та соціальних правах як юридичної основи для побудови позитивного миру, окреслюючи такий підхід як *human security plus* (з англ.: безпека людини плюс) [7]. Окрім критики ліберального підходу до розбудови миру (що є загальною тенденцією досліджень з цієї тематики) авторка при розгляді юридичної царини робить важливе застереження: «... політична воля повинна відповідати конкретним заходам... задля того, аби економічні та соціальні права-гарантії не ставали лише риторикою» [7, р. 245]. Це дослідження доводить, що правова сфера соціальних та економічних прав не встановлює значних бар'єрів у виборі моделі економічної розбудови, хоча і має наслідки у формі включення декларативних норм до відповідних міжнародних угод. Урешті-решт, якнайкраще забезпечення соціальних та економічних прав людини залежить не лише від міжнародного права або навіть політики – передусім наявні у держави ресурси створюють загальний напрямок економічної розбудови постконфліктної держави.

Згадуючи соціальні та економічні права неможливо залишити осторонь Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі – Пакт). Частина 1 статті 2 Пакту встановлює: «Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів» [4]. Ця норма є основоположною для оцінки дотримання зобов'язань Пакту державою.

По-перше, припис про зобов'язання індивідуального порядку покладає обов'язок забезпечення економічних прав на постконфліктну державу з прямим відсиланням до наявних

ресурсів. Причому вжиття законодавчих заходів розуміється в цій статті не як один із можливих заходів, а як необхідний елемент, який має бути реалізований відповідно до практичної ситуації в державі. Більше того, межі наявних ресурсів можуть бути «підвищені» (відповідно, ступінь гарантування прав також може бути «підвищений») через законодавчі зміни, зокрема, через побудову справедливої та ефективної податкової архітектури.

По-друге, універсальний характер Пакту гарантує його застосування до випадку постконфліктної держави – непереборною перепорою для застосування Пакту стане лише відсутність держави у фактичному розумінні. Зокрема, аспекти безпеки, разом із ситуацією військового конфлікту, не є допустимими умовами для нехтування основними правами, проголошеними у Пакті. Отже, модель економічної розбудови постконфліктної держави має враховувати основні соціальні та економічні права людини, має бути спрямована на реалізацію цих прав; проте навряд чи право на працю (як основне економічне право) дійсно виступає головною межею свободи вибору моделі економічної розбудови. Можна з впевненістю стверджувати, що майже будь-яка модель економічної розбудови держави ставить за мету покращення економічного та соціального стану населення, що відповідає обов'язку держави вжити заходів задля повного здійснення соціальних та економічних прав.

Просте постулювання обов'язків держав, що закріплені Пактом, не формує сталого стимулу для дотримання економічних прав у постконфліктній державі. Варто підкреслити, що мирні угоди у своїх розвинутих формах не тільки регулюють умови для закінчення конфлікту; вони створюють саму тканину політичної, соціальної та економічної структури держави [10, р. 2]. Через такий характер мирних угод (які хоч і є індивідуальними для кожної ситуації, але володіють спільними ознаками) включення припису обов'язку держави щодо покращення економічного та соціального стану населення в текст угоди слугуватиме чітким орієнтиром для процесу економічної розбудови постконфліктної держави. Більше того, ці приписи, за наявності належної деталізації, хоч і обмежують свободу вибору моделі економічної розбудови, але виконують роль конкретизуючих факторів загального обов'язку ст. 2 Пакту у випадку постконфліктної держави.

Отже, обов'язок покращення соціального та економічного становища розповсюджується на ситуацію економічної розбудови після військового конфлікту, причому він може конкретизуватись у мирній угоді та інших актах постконфліктної держави.

**Роль міжнародного співтовариства.** Свобода вибору моделі економічної розбу-

дови як правова конструкція дозволяє державі здійснювати власну постконфліктну розбудову економіки, проте прямо не зобов'язує інших членів міжнародного співтовариства слідувати обраній моделі. Цитована вище стаття 2 Пакту згадує міжнародну допомогу та співробітництво, але не покладає жодних нормативних обов'язків саме на міжнародне співтовариство (чи його членів).

Дії міжнародного співтовариства теж характеризуються свободою вибору міжнародної допомоги в економічній розбудові постконфліктної держави. Проте тут варто згадати, що економічна розбудова постконфліктної держави слугує не тільки меті підвищення економічного достатку держави та її населення, а багатьом іншим, зокрема, попередження майбутніх конфліктів та уникнення чинників подоланого військового конфлікту [15, р. 314].

У цьому аспекті необхідно згадати концепцію «обов'язок захищати», одним з елементів якої є «аморфний» обов'язок міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну країну. Автор цієї статті раніше зазначав, що обов'язок відновлювати «можна розглядати як норму міжнародної моралі, яка витікає із загальних норм права про підтримку міжнародним співтовариством розвитку (економічного, правового тощо) постконфліктних держав» [2, с. 136]. Тобто, цей обов'язок має рекомендаційну, але нормативну природу. Таким чином, міжнародне співтовариство не зобов'язано надавати допомогу в економічній розбудові постконфліктної держави, але у випадку наданні такої допомоги має дотримуватись міжнародно-правових зобов'язань, зокрема, щодо реалізації економічних та соціальних прав людини. Відповідна акція (факт) економічної «інтервенції», узгодженої з урядом постконфліктної держави, є тим переламним моментом, після якого міжнародне співтовариство (а саме його члени, що беруть участь в економічній розбудові постконфліктної держави) володіє міжнародно-правовими обов'язками в цій царині. Зазвичай, відповідні обов'язки конкретизуються в міжнародно-правових угодах між постконфліктною державою та членами міжнародного співтовариства (щодо фінансової або технічної допомоги, або ж щодо гарантування інвестиційного захисту іноземним інвестиціям).

Серед широкого спектру мирних угод міжнародні актори, тим чи іншим чином, справляли вирішальний вплив на їх сутність [13, р. 73]. Хоча не існує обов'язку міжнародного співтовариства щодо допомоги в економічній розбудові постконфліктній державі, практика слідує принципу залучення міжнародних акторів (не в останню чергу через руйнівний вплив потенційного конфлікту на сусідні держави та загрозу міжнародній

безпеці). Світові держави через фактор економічної допомоги створюють цілий спектр міжнародно-правових зобов'язань; більше того, функції, покладені на ООН та його структури, зобов'язують цю організацію долучатися до процесів розбудови миру, у тому числі, економічної розбудови. Таким чином, загальне міжнародне право не покладає чіткого обов'язку допомоги на міжнародне співтовариство, але бездіяльність ООН та конкретних держав щодо економічної розбудови може бути визнана такою, що протирічить міжнародному праву, у випадку становлення загрози міжнародному миру та безпеці або ж порушення зобов'язань, взятих на себе шляхом укладення міжнародного договору з постконфліктною державою.

**Висновки.** Головним висновком проведеного дослідження є наявність міжнародно-правових норм, що регулюють, зокрема, сферу економічної розбудови постконфліктної держави, але є загальними для міжнародного права (тобто, не складають інститут або галузь міжнародного права). Вони мають, більшою мірою, декларативний характер, та можуть отримати конкретизованого змісту через деталізацію в мирних угодах з постконфліктною державою. У ситуації *tabula rasa* (за відсутності міжнародних угод щодо економічної розбудови) принцип свободи вибору моделі економічної розбудови постконфліктної держави превалює в міжнародному праві; він обмежується нормами *jus cogens* та обов'язком постконфліктної держави вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для забезпечення поступового повного здійснення визнаних соціальних та економічних прав людини усіма належними способами. З іншого боку, міжнародне співтовариство не зобов'язано надавати допомогу в економічній розбудові постконфліктної держави відповідно до сучасного міжнародного права, але у випадку наявності такої допомоги має дотримуватися міжнародних норм, зокрема, щодо реалізації економічних та соціальних прав людини.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Джон Пол Ледерак. Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах. Київ, Дух і літера, 2019.

2. Любашенко В.І. Концепція «обов'язок захищати» і права людини. Одеса, Фенікс, 2019.

3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_105#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text).

5. Хартия экономических прав и обязанностей государств. Резолюция ГА ООН 3281 (XXIX) от 12 декабря 1974 года. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_077#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text).

6. Boutros-Ghali, B. An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking, and Peace-Keeping: Report of the Secretary-General Pursuant to the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, New York: United States, 1992.

7. Cahil-Ripley, A. Reclaiming the Peacebuilding Agenda: Economic and Social Rights as a Legal Framework for Building Positive Peace - A Human Security Plus Approach to Peacebuilding. *Human Rights Law Review*, 16, 2016.

8. Call, C.T. and Cousens, E.M. (2008). Ending Wars and Building Peace: International Responses to Wartorn Societies. *International Studies Perspectives*, 9.

9. Collier, P. Economic Causes of Civil Conflict and Their Implications for Policy. Working Paper [online], The World Bank. 2000.

10. Dam-de Jong, D. Building a Sustainable Peace: How Peace Processes Shape and are Shaped by the International Legal Framework for the Governance of Natural Resources. *RECIEL*, 0, 2019.

11. Jayachandran, S. and Kremer, M. Applying the Odious Debt Doctrine while Preserving Lending. *The American Economic Review*, 96, 2006.

12. Lauterpacht, H. The Function of Law in the International Community. OUP, 2011.

13. Selby, J. The Myth of Liberal Peace-Building. *Conflict, Security & Development*, 13(1), 2013.

14. Stahn, C. and Kleffner, J.K. (ed.). *Jus Post Bellum: Towards a Law of Transition from Conflict to Peace*. The Hague, T.M.C. Asser Press, 2008.

15. Subedi, D. B. Economic Dimension of Peacebuilding: Insights into Post-Conflict Economic Recovery and Development in Nepal. *South Asia Economic Journal*, 13(2), 2012.

16. World Bank. *Post-Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank*. World Bank, Washington, DC, 1998.